

Tilflugtssteder i de danske farvande

*Tilflugtsbåkerne på Nordre Rønner og Sjællands Rev.
Et passivt redningsmiddel for søfarende i nød.*

Af Alan Hjorth Rasmussen

Der kendes i Danmark to eksempler på ubemandede tilflugtssteder for søfarende, provianthuset på Nordre Rønner, der ophørte i 1980'erne, og tilflugtsbåken på Sjællands Odde, der fortsat er i brug. I Island kom det første »strandingshus« i 1911. Det blev rejst på Skreidararsandur i Sydisland, hvor englænderne drev et intensivt fiskeri. Tilsvarende tilflugtssteder fandtes ved flodmundinger på den tyske Nordsøkyst.

Nordre Rønner

Godt 6 km nord for Læsøs nordvestpynt findes der en samling græsklædte småholme – stenpletter, der har dannet grundlag for sandaflejringer og en beskeden vegetation. På en af holmene, den 5,9 tønede land store Spirholm, findes der et nu ubemandet fyr med tilhørende bygninger, opført 1880, samt resterne af en bådehavn. Herudover findes der et hus, der i perioder efter 1963, da fyret blev fuldautomatiseret, indeholdt nødproviant til søfarende og som har afløst en tanghytte med samme funktion fra før fyrets bygning.

Tilflugtsstedet på Nordre Rønner har en længere historie. Lars Hess Bing fortæller i 1802 i sin Læsøbeskrivelse, at der på holmene fandtes et godt langt græs, som Læsøboerne benyttede til græsning for deres kreaturer. Og han fortsætter: »På den ene holm, nemlig Spirholm, er fersk vand og en liden jordhytte, som øboerne benytter sig af, når de ligger på holmen over natten, enten i anledning af fiskeri, sælhundefangst eller i strandingstilfælde. Denne hytte er nu af fremmede fiskere nedrevet, og det simple træværk deri bortstjålet« (1).

Tilflugtsstedet på Spirholm hævdes at have været i brug allerede i 1650 (2) under navnet »Sjovbaaken«, ja, det er endog blevet hævdet, at den tanghytte, der fandtes på Nordre Rønner frem til 1949, var bygget i 1650 (3). Louis

Tanghytten blev oprindeligt brugt som tilflugtssted for fiskere og strandede søfolk, men endte sine dage som fyrpasserens hønsehus. I 1949 blev det erstattet af en grundmuret bygning. Da fyret blev fuldautomatiseret i 1963, blev der igen brug for et tilflugtssted på øen, og der blev skabt sovepladser og installeret nødproviant i huset.

Grandjean, der ikke anfører sin kilde vedrørende tilflugtsstedet, har brugt en nyere betegnelse for et ord, der er afledt af »Schobbecken«. Det er anført på Johannes Mejers kort nr. XV fra 1650, men har ikke noget med tanghytten eller »båken« (baake) at gøre. Det er derimod betegnelsen for østersbanke, idet Nordre Rønner må antages at have været et af de steder, hvor der i sin tid er blevet fanget Fladstrandøsters (4).

Med Bings oplysninger står det fast, at der på Nordre Rønner allerede omkring 1800 har været et tilflugtssted, der kunne benyttes af fiskere eller strandede søfolk. Vi skal i artiklen følge tilflugtsstedets historie og drage sammenligninger til den eneste parallel, der er kendt i Danmark, nemlig nød-, proviant- og tilflugtsbåken i »Tårnet« på Sjællands Rev.

I Paul Löwenörns sejlplanvisning i 1805 nævnes det, at Nordre Rønner er synlige over vandet, og det oplyses blot, at man har foreslået, at der på Nordre Rønner blev opsat en stage med et kryds, for at holmenes beliggenhed bedre kunne fastslås over længere afstand (5). Næste gang vi hører om afmærkning af Nordre Rønner er i krydstoldskipper J. M. Knudsens Sømærkebog fra 1842. Heri oplyses det, at Nordre Rønner er blevet gjort kendelige ved,

at der er »oprejst et lille rundt tårn med et fladt konisk tag og en kugle på toppen«. Mærket, som altid ville være hvidkalket, havde en højde over vandfladen på henved 7 meter og kunne i klart vejr ses fra et skibsdæk på omkring 15 kilometers afstand (6).

Først i 1843 – i førsteudgaven af Den danske Lods – omtales såvel bådehavnen som tilflugtsforanstaltningen på Spirholm. Varden betegnes som et lille muret tårn af form som et stort skilderhus. »Inden i tårnet kunne enkelte skibbrudne finde tilflugt, og tæt derved findes disse stenholmes eneste drikkelige vand« (7). Teksten er uforandret i andenudgaven af Den danske Lods fra 1850. Det samme gælder i Marineministeriets sømærkefortegnelse 1855 (8).

Hvornår der igen efter 1802 – eller af hvem – er bygget en tilflugtshytte af jord og/eller tang, ved vi ikke, men givet er det, at der som nævnt blev opført et passivt redningsmiddel, dog nu i form af et muret tårn. Sandsynligheden taler for, at der hele tiden har været en primitiv overnatningsmulighed på Nordre Rønner, oven i købet forsynet med nødproviant. Det fremgår af en batalje, der udspillede sig mellem Frederikshavner- og Læsøfiskere i begyndelsen af 1860'erne.

Da hummerfiskeriet i den nordlige del af Kattegat begyndte for alvor i 1850'erne, viste det sig, at de mange stenpletter i farvandet omkring Læsø var gode fangst- og opholdspladser for hummer, hvilket også gjaldt stenrevene ved Nordre Rønner. Der opstod snart en rivalisering om de bedste fiskeriområder mellem fiskere fra Læsø, Frederikshavn og Hirsholmene.

Skuespiller og fiskerikonsulent A. J. Smidth, der i årene omkring 1860 sejlede i de danske farvande for at samle materiale om fiskeriet, hørte om forholdene på Nordre Rønner i Frederikshavn. Selv opholdt han sig hverken på Læsø eller Nordre Rønner.

I 1863 skrev han følgende om et tilflugtshus på Nordre Rønner, idet han tilsyneladende nærmest har opfattet det som »lokkemad« for de søfarende: »Til bedre forståelse af forholdene skal jeg anføre, hvad jeg hørte derom: Læsøboerne har på Nordrerøn [Nordre Rønner] bygget *et lille hus, hvori de – en såre skøn og menneskekærlig handling! opbevarer passende spisevarer for de ulykkelige, som storm og tykning lader strande ved denne udørken*. De påstår nu, at de frederikshavnske fiskere engang har stjålet disse spisevarer, og derfor vil de ikke tillade disse folk at komme i land der. Kromand Beck på Hirsholm, en agtet mand og dygtig fisker, fortalte mig også, at han kunne gå i land så ofte som han ville, der var ingen, der gjorde ham noget for det. Det hele drejer sig altså om et nederdrægtigt, kvalificeret tyveri, der, hvis det virkelig er begået, må blive genstand for et søgsmål ved domstolene, men ikke kan have indflydelse på spørgsmålets afgørelse i almindelighed« (9). I. P. Trap nævner i 1875, at der på Nordre Rønner findes »adskil-

lige småhuse, der kun benyttes om sommeren af fiskere eller strandede folk« (10).

Frederikshavnerfiskerne følte, at tyveriet blev brugt som et skalkeskjul for at hindre dem adgang til Nordre Rønner i forbindelse med rødspættefiskeri ved holmene. Fiskerikonsulentens sympati var ikke til at tage fejl af: Frederikshavnerfiskerne skulle have lov til at tørre deres redskaber på Nordre Rønner. Han forhørte sig dog hos begge parter. Birkedommeren på Læsø kunne oplyse, at holmene tilhørte Læsø Kommune, som udlejede dem til græsning for Vesterø sogns beboere. Dommeren mente, at ejendomsretten måtte respekteres, og at beklagelserne fra de fremmede i øvrigt nok også kunne tolkes som et udslag af misundelse (11).

Beretningen om stridighederne på Nordre Rønner er fortsat op til nyere tid. I en artikelserie, »Strandby Folk«, der blev bragt i Frederikshavns Avis 1936-37, gengav P. Chr. Pedersen, født 1890, sin version af historien: »En anden gang var en ældre fisker sammen med et par større drenge ude med garn ved Rønnerne. Der blev hårdt vejr, så de måtte nødlande ved en af de mindre holme – på denne holm fandtes der en lille hytte, der tjente *som en slags depot* for fiskerne. Men da de tre mænd kom i land og skyndte sig op for at se efter noget proviant, som de vidste skulle være deponeret i hytten, kunne de intet finde, desårsag det var fortæret... De fik siden opklaret, at nogle fiskere fra Bangsbostrand og Sæby en tid før var landet sammesteds, hvor de havde taget for sig af retterne, til der ikke var mere tilbage...« (12).

I 1865 fremsendte lodsoldermand Holm på Læsø et forslag til Marineministeriet om, at der blev anbragt et fyr på Nordre Rønner. Det havde tidligere været drøftet, om landbaserede fyr på Læsø kunne erstatte fyrskibene omkring øen, da fyrskibe var relativt kostbare i drift, men resultatet blev, at »man foretrak fyrskibe, da fyr på land ikke ville afgive tilstrækkelig vejledning for farten uden om de farlige fremskydende og isolerede rev, der omgiver øen« (13). Et andet problem i forhold til de faste fyr var, at fyrskibene måtte forlade stationen, når der kom is – en ulempe, som blev stadig mere mærkbar jo mere almindeligt det blev at besejle Kattegat om vinteren.

Den 1. april 1875 blev der omsider oprettet en redningsstation i Vesterø, der ligger nærmest Nordre Rønner. Redningsbåden blev som den første herhjemme forsynet med sejl. Begrundelsen var, at man bl.a. skulle kunne nå ud til Nordre Rønner. Det fremgik af bemærkningerne til lovforslaget, at der inden for de seneste 9 år var strandet i alt 42 skibe vest og nordvest for Læsø, hvoraf 30 fartøjer var totalforlist. Behovet for redningsforanstaltninger og forebyggende virksomhed var således klart til stede.

Nordre Rønner ligger ca. 3 mil, ca. 22½ km, fra fyret på Hirsholmen og tilsvarende fra fyrskibene Trindelen og Læsø Rende. Fyrvæsenets argumentation for bygning af et fast fyr lød bl.a. således: »Når skibe ved ugunstigt

vejr er forsatte af rette kurs, således at de ikke får eet af disse tre vejledningsfyr i sigte, vil et fyr på Nordre Rønner i mange tilfælde kunne gøre gavn ved at varsle mod den farlige kyst omkring Læsø og derved forebygge strandinger«. På det følgende års inspektionsrejse besøgte fyringeniør C. F. Grove øen, og han beskrev i sin indberetning til Marineministeriet sømærket, brønden og naturhavnen. Han omtalte dog ikke fiskernes tanghytter med eet ord. Det var der for så vidt heller ingen grund til, da staten allerede havde indrettet et primitivt tilflugtssted for nogle få nødstedte i det grundmurede tårn, der blev rejst i 1842.

Først i 1880 blev der bygget et rigtigt fyr på Nordre Rønner. Det var et 18 meter højt granittårn med fast hvidt linsefyr. Pasningen blev forestået af en fyrmester, en assistent og en sirenepasser. Oprettelsen af fyret gav problemer i begyndelsen, da de søfarende tog fejl af Trindelen fyrskip og Nordre Rønner Fyr, som de ikke vidste eksisterede. I forbindelse med en indberetning til Marineministeriet om en stranding ved fyret den 31. maj 1883, meddelte fyrmesteren, at samtlige skibsførere, der var strandet ved fyret, siden det blev opført, havde brugt gamle søkort, hvori Nordre Rønner Fyr ikke var anført. En svensker, der strandede året efter, vidste heller ikke noget om det ny fyr. Hans søkort var 20 år gammelt (14).

Bare 21 dage efter den nævnte stranding kunne fyrmesteren indberette om et nyt problem, nemlig at Læsøboerne var utilfredse med, at der ikke var tilstrækkeligt med strandinger. Fyrmester M. G. Poulsen skrev herefter følgende til ministeriet: »Da jeg oftere, når en sejler om dagen har været for nær revene omkring fyret, har forebygget stranding ved at lade sirenen lyde nogle stød, men derved pådraget mig Læsøboernes misnøje, udbeder jeg mig underdanigst ministeriets ordre i denne retning« (15). Ministeriet beordrede nu en håndkraftsirene og et sæt signalflag installeret på fyret, men fyringeniøren mente, at sirenen ville være for svag og henstillede, at der blev udleveret en signalkanon i stedet. Da Skagen fik det såkaldte grå fyr i 1858, havde fiskerne og bjergerne de samme indvendinger.

Efter at Nordre Rønner var blevet befolket med fyrpersonale, var der ikke længere behov for et særskilt tilflugtssted for strandede skibsbesætninger, men fiskernes tilflugtssted, tanghytten på Spirholm, blev alligevel opretholdt, da den fortsat kunne benyttes som overnatningssted for fiskerne, hvis de blæste inde i forbindelse med fiskeri. Tanghytten, der i 1949 blev afløst af et grundmuret udhus, fik i 1932 følgende skudsmål: »Inden fyret i 1879 blev opført, boede der ikke et menneske på øerne... Nu og da hændte det vel, at Læsøfiskere, som i tåge eller regntykning ikke kunne finde vejen mellem grundene ind til Vesterø Havn, gik i land på Nordre Rønner, og for at have et sted at søge ly om natten, havde de opført en lang hytte af tang, et materiale, som altid var lige ved hånden. Og hvis anvendelighed til tag, de kendte

Tanghytten på Nordre Rønner, fotograferet af Achton Friis i august 1924.

hjemmefra. Denne gamle tanghytte, som måske har ligget der op mod et hundrede år, anvendes endnu, ikke som menneskebolig, men som et slags udhus, hvor der er rum til fyrmesterens høns, gæs og andet småkræ. Det kan ikke nægtes, at tanghuset efterhånden er kommet til at se noget medtaget ud« (16).

Acton Friis beretter fra en rejse til Læsø i august 1924, at der på Nordre Rønner findes en tanghytte, rejst »for mange tider siden« til Læsøs fiskere og til fremmede, som var blevet drevet ind mod Nordre Rønner af uvej. Den anvendtes af fyrmesteren til hønsehus. Det nævnes også, at båken, som blev afløst af fyret i 1880, altid havde rummet proviant til 16 mand i 8 dage i form af brød og ferskvand (17).

I 1928 blev fyrmesterstillingen nedlagt, og assistenten overtog jobbet som overordnet fyrbetjent. Det delvis automatiserede fyr blev nu passet af 2 mand, fyrassistenten og en husstandsfyrrasser. Døgnvagten ophørte, men natte- og arbejdsvagterne blev bibeholdt. I 1949 var der kun fyrassistent Boje Thuren Boiesen med familie tilbage på øen. Hustruen ansattes som medhjælper. Snart efter overtog fyrassistenten de ugentlige postture til Vesterø, ligesom han for en årlig sum af 25 kr. passede Redningsvæsenets telefon. I 1953 søgte assistenten at få installeret en kuttersender på fyret

som reserve, da telefonforbindelsen til Læsø ofte var afbrudt. Han skrev i den anledning: »I tilfælde af syge- og ulykkestilfælde, stranding eller skibsforslis vil det jo være af stor vigtighed at kunne komme i forbindelse med omverdenen. Signalerne hejst på øens signalmast er ikke til stor hjælp under diset og dårligt vejr som følge af afstanden til Læsø« (18). Ansøgningen resulterede i et afslag.

Selvom der stadig forekom strandinger på Nordre Rønner, bl.a. strandede to fiskekuttere i vinteren 1951, blev det i slutningen af 1962 besluttet, at fyret skulle omdannes til fuldautomatisk fyr, der kun skulle tilses 1 gang om måneden. Den 15. juni 1963 forlod B. T. Boiesen Spirholmen som øens sidste faste beboer, og der blev slået solide plader for vinduer og døre for at hindre hærværk på fyret, og i den tilstand henstår Nordre Rønner Fyr stadig. I 1997 blev det moderniseret fra gasdrift til solpanel/eldrift.

Da sidste mand havde forladt Nordre Rønner og adgangen til fyrlokalerne var spigret til, blev det igen aktuelt at sikre et tilflugtssted for lystsejlere, fiskere og søfarende på holmene, og de gamle tanker om etablering af en nødbeholdning af proviant blev genoptaget. Det blev bekræftet på et møde i Fyrdirektoratet, og Redningsvæsenet blev koblet på. Tilflugtshytten blev installeret i et grundmuret redskabsskur, der var blevet opført i 1949 som erstatning for den gamle tanghytte, som fyrvæsenets personale havde benyttet til udhus og hønsehus m.v., efter at fiskerne ikke længere havde brug for skuret. På konstruktionstegningen fra 1949 bar det ny udhus, der lå 60 meter vest for fyret, den malende betegnelse, »Saga«.

I orienteringsskrivelsen til Redningsvæsenet pointerede Fyrdirektoratet den 3. juli 1963, at udhuset blot skulle indrettes ganske primitivt som nødopholdsrum for eventuelle skibbrudne, og at vedligeholdelsen indtil videre ville blive foranstaltet af Fyrvæsenet. Fyrvæsenet gjorde huset klar til formålet og opsatte 2 bænke og 1 bord, hvorefter Redningsvæsenet blev bedt om at sørge for »det videre fornødne vedrørende skibbrudnes ophold og afhentning, herunder opsætning af de fornødne skilte og redningsanvisninger, påmaling af Redningsvæsenets bomærke m.m.« (19). Den eksisterende signalmast tæt ved fyret blev stående. Den kunne anvendes til hejsning af signaler, flag eller balloner, som igen – i godt vejr – ville kunne observeres fra redningsstationen i Vesterø. Som sidste arrangement blev redningstelefonen i 1964 overflyttet fra fyret til tilflugtsrummet for de eventuelle skibbrudne.

Tilflugtsmulighederne var nu hverken en tanghytte, en varde eller et beemandet fyr, men derimod et skiferbelagt grundmuret hus med redningstelefon. Og hvordan gik det så den ny redningsforanstaltning? Redningshuset fra 1949 henstår stadig intakt, men er blevet vandaliseret af de mange sejlene, som i tidens løb er kommet på øen. Fyrvæsenets sidste foranstaltning var at rejse en ny 15 meter flagstang i 1984, hvor der i givet fald kunne hej-

ses signaler. Fyrvæsenet fandt derimod ikke siden anledning til uafledigt at forny nødprovianten i redningshuset eller til at vedligeholde inventaret. Tilflugtsforanstaltningen på Læsø er i dag definitivt ophørt.

Sjællands Rev

Vender vi os herefter til Sjællands Rev, er der den væsentlige forskel i forhold til Nordre Rønner, at ingen af egen fri vilje nogen sinde har opholdt sig på revet, og at stedet derfor aldrig har været beboet. Paul Löwenörn omtaler revet i 1805: »Fra den såkaldte Sjællands Odde løber et rev hen imod to mil ud [ca. 15 km.], hvilket bliver kaldt Sjællands Rev... grunden er mere sandagtig og jævnt opgående fra den vestre, men mere stenagtig og hastigt tiltagende i dybde på den østre side. Man bør overhovedet ikke komme det nærmere end på 8 favne [ca. 15 meter]... hen imod enden af revet, dog måske en fjerdingvej, noget mere eller mindre inden for det yderste deraf, ligger nogle knopper eller sten, som næsten altid er synlige, og overhovedet bryder søen stedse derpå, men derhos er det vigtigt at anmærke, at strømme er meget heftige her og ofte sætter tværs ind mod revet. På revet selv er der vel en smal gennemskæring eller løb, hvor små fartøjer kunne gå igennem, og under adskillige omstændigheder har god fordel deraf, men mærkerne dertil [pejlemærkerne på land] er så fine, at der behøves megen lokalkendskab og erfaring til at kunne afbenytte dem« (20).

I 1845 blev der udlagt 3 vagere på revet, og året efter blev der bygget en 9 meter høj varde på den nordre, tørre del af revet, ca. 7,5 km NtV af Gniben, bestående af »en træstamme, til siderne afstivet med 4 stræbere, på toppen et trækors og oven på dette en sortmalet ballon« (21).

I 1862 kunne fyringeniør C. F. Grove meddele Marineministeriet, at der var foretaget boreforsøg på Sjællands Rev med henblik på anbringelse af en båke. I forbindelse med den tekniske beskrivelse af båkens anbringelse på revet, indstillede han, »at det øverste rum i jernkeglen indrettes således, at det kan afgive et tilflugtssted for søfolk, der kommer i havsnød på revet. Efter lodsernes udsagn har nemlig enkelte søfolk reddet sig på den gamle båke, og et helt skibsmandskab har i lignende nød opholdt sig på en aldeles tilfældig opskyllet sandbanke på revet. Lodserne mener også, at de med større sikkerhed tør gå til søs, når de ved, at de i nødsfald kunne søge tilflugt i båken. Et sådant lokale, hvori 6 a 8 mennesker kunne være, opnås meget let ved ikke at fylde det øverste rum med beton, som tidligere bestemt, og ved på siden at anbringe en lem, nogle jerntrin og foroven et lille skylight«. Ministeriet godkendte planerne uden betænkning (22).

Båken blev bygget i 1863, men snart forsvandt glaciset, der bestod af en skrånende flade af beton. Det betød dog ikke noget væsentligt, idet søen sør-

gede for at skylle andre sten op om foden i stedet. Da glaciset var væk, blev der i stedet anbragt en sammenklappelig trappe, der kunne fires ned af de skibbrudne. Ved en besigtigelse den 20. september 1864 fandt man, at vandet i »lukafet« var udrikkeligt, hvorefter det blev erstattet med frisk. Brødet havde derimod holdt sig godt (23).

Den 19. juni 1866 var lods Niels Larsen fra Gnibens Lodseri ombord på båken sammen med fire andre. De undersøgte brødet og erklærede det fordærvet. Beskeden gik videre til overlodsens, som indberettede det til Marineministeriet, der igen foranledigede Fyr- og Vagerinspektionen sat på sagen. Chefen, Chr. von der Recke, afgav den 8. oktober 1866 en erklæring til overlodsens, som var ganske i strid med lodsernes opfattelse, men som på glimrende måde beskriver de forhold, der eksisterede i tilflugtsbåken. Chr. von der Recke forklarede følgende:

» I båkens rum henstår – til at forhindre muligt strandede søfolk fra at dø hungersdøden – vand og hårdt skibsbrød. Der er vel en selvfølge, at fordringerne til disse levnedsmidlers kvalitet må reduceres til, at vandet er drikkeligt og brødet spiseligt, det er kun hensat der for at hytte livet i timevis, indtil vejret bedager sig, så Gnibelodsen på signal kan komme til revet. Da jeg sidste gang inspicerede båken, var vandet klart og fuldkommen drikkeligt, brødet gammelt, men spiseligt. Der var taget temmelig dybt i tøndens, skønt der vitterligt ingen strandede søfolk siden båkens opførelse havde søgt redning i tårnet. Jeg ser først af deres højvelbårenheds vedlagte skrivelse navnene på nogle af de personer, som besøger de strandedes brødfad«. De pågældende var de fire personer, som havde underskrevet lodsens erklæring om, at brødet havde været fordærvet.

Chr. von der Recke fortsætter: »Brødet var det min hensigt, forinden denne sag fremkom, i år at ombytte, da det havde henligget i fadet i flere år, og da det som anført var svundet. Det blev ombyttet den 24. august og det gamle henliggende brød for størstedelen taget ombord, noget af det bedste forblev i ransofadet [rationsfadet]. Som bekendt muldner noget brød i samme tønde hastigere end andet og stumperne først, men der var iblandt det i båken på den omhandlede tid henstående brød, så meget godt og ufordærvet brød, 1) at jeg kunne sende ministeriet og overlodsens prøver af det, 2) at jeg kunne i flere dage sætte brødbakker fulde på kahytsbordet og 3) at jeg – eftersom Vagervæsenet ingen brug havde for dette brød – på mit mandskabs upåvirkede begæring har skænket resten til folkelukafet. Så vidt jeg kan bringe i erfaring, er der forude heraf spist 30 a 40 hele beskøjter«.

Og som sidste trumf: »Jeg, løjtnant Wulff, vagerskipper Tengstedt, maskinmester van der Loo og mit samtlige underhavende mandskab (9 mand) har således alle med velbehag, uden at spore slette følger deraf, uopfordret og med lyst og ikke af tvang, 2 måneder efter at klagen for ministeriet var frem-

ført, spist efter mit bedste skøn over halvdelen af det brød, som henstod i båken« (24).

Om båkens brug og proviantens tilstand berettede en øjenvidneskildring søndag den 3. december 1871 i Dragsholm Birks politiret. Onsdag aften den 29. november 1871 var skonnert »Georg« stødt på Sjællands Rev, hvor det totalforliste. Skibet var undervejs fra København til Horsens og havde en besætning på i alt 5 mand. Skibet tog vand ind, og ca. en halv time efter at det var stødt, måtte folkene forlade skibet i skibsbåden, der herefter blev roet indefter på revets vestside i læ af brændingen. Efter ca. en halv times roning nåede de båken kl. 21. Besætningen opholdt sig herefter i »tårnet« fra onsdag aften til lørdag formiddag, da de blev reddet af lods Niels Larsen, Gniben.

Skipperen ønskede at afgive forklaring om besætningens ophold i tårnet og oplyste følgende: »Det var ham bekendt, at der fandtes et sådant på revet, og at der skulle gemmes brød og vand, og da de derfor ved at ro ind imod land nåede hen til det, besluttede de at tage tilflugt i det. Komparenten [det afhørte vidne] må sige, at det er dette tårn, der har reddet besætningen. Ved at ro langs yderrevet ad dets vestlige side havde de roligere vande på grund af brændingen, men dette ville have ophørt, når de var kommet sønden for revet, og de havde ikke kunnet ro med båden tværs over Snekkeløbet på grund af den stærke bølgegang, idet blæsten ud på aftenen blev til en ren storm. På tårnet var en god tovstige, så at de tørt kunne komme op i tårnet.

I tårnet findes ingen bænke, men derimod fandtes deroppe 2 træfade og 1 jernkedel. I det ene fad lå 10 a 12 pund skibsbrød, som komparenten ville betegne som uspiseligt, når han og den øvrige besætning ikke i 2½ døgn havde levet deraf. Brødet var både muggent og skimlet. Komparenten har et par stykker med, som han endnu kan forevise. Det var et af de bedste stykker, som medtoges til fortæring i den båd, som bjergede dem, men i båden fik de anden mad. I det andet fad og i kedelen var der vand, som var godt. Styrmanden havde medtaget 2 flasker vin, da de forlod skibet. For øvrigt havde ingen af dem noget med uden de klæder, som de endnu er iført.

I tårnet fandtes et flag, men der var ingen indretning til at hejse det, og selve flaget var så råddent og hullet, at det ikke kan udholde en storm. I tårnet er en dør ind imod land, men ingen luge, hvorimod der i taget fandtes et rundt glas. Torsdag blev der slet ikke gjort signal til land på grund af den stærke storm og fordi der ikke var nogen måde at vise signal på. Efter at de var kommet i land, har komparenten hørt af lods Niels Larsen, at han om torsdagen i sin kikkert havde set noget ude ved tårnet, som han anså for en båd, men at han på grund af stormen ikke havde kunnet få båd ud.

Om fredagen var styrmanden nede ved båden, hvor han hentede en åre, til hvilken de nu fastgjorde flaget, hvornæst de stak åren gennem ruden i taget.

Senere har komparenten hørt, at signalet er set på land, og at der dér hejstes flag som signal til dem, men det kunne de med det blotte øje ikke se fra tårnet... Ligesom styrmanden den første dag for at se hen til skibet måtte krybe op på døren og kun på denne måde i kort tid ad gangen havde udsigt til denne side, således krøb styrmanden om lørdagen op på døren, derfra op på taget og så op på ballonen over tårnet for derovenfra at vise flaget. Ballonen var højere end åren, og de frygtede da for, at flaget ikke kunne ses fra land, når det ikke vistes øverst oppe.

Var de ikke blevet reddede i går [lørdag], så havde det ikke været muligt i dag i det stærke snefog, og de havde hverken kunnet udholde sult eller kulde at blive længere derude. De er imidlertid nu alle raske og velbeholdne. Komparenten må tilføje, at en båd allerede torsdag morgen måtte have kunnet komme ud til vraget, når der var mandskab nok til at sætte den i søen. Havde der været en redningsbåd, som på stedet kunne transporteres fra den ene side af odden til den anden, havde de let kunnet bjerges allerede torsdag morgen« (25).

Via Indenrigsministeriet søgte birkedommer Muus på forskellig måde få redningsforholdene på Odden forbedret. Ministeriet kontaktede Marine ministeriet, der dog ikke mente, at det ved bygningen af båken i 1863 havde »påtaget sig nogen forpligtelse til at sørge for, at de skibbrudne, der har søgt tilflugt i denne, bliver indbjergede, og dette er således ministeriet aldeles uvedkommende« (26). Redningsvæsenet sorterede under Indenrigsministeriet, så Marineministeriet kunne trygt sende Sorteper videre med en henstilling om, at Indenrigsministeriet overvejede, om ikke der burde tilstås en mand på Odden en årlig godtgørelse for at holde udkig med båken og herunder forpligte sig til at indbjerge de folk, der måtte søge tilflugt i den.

Indenrigsministeriet blev opfordret til at oprette en redningsstation på Odden, men fandt det ikke muligt, blandt andet fordi der ikke fandtes heste til at trække vognen med redningsbåden nærmere end i Yderby. Pensioneret lods Niels Larsen havde reddet 6 norske søfolk, der hang i masterne, efter at skonnerten »Maren Cathrine« af Kristianssand totalforliste på Sjællands Rev i foråret 1871. Yderligere 4 mand fra andre forlis kunne takke redningsbåken for at de var i live. Indenrigsministeriet kom ikke uden om lodsen fra Gniben som udkig, men ministeriet supplerede posten med husmand Anders Olsen, Yderby. De to udkigsmænd aflønnedes fra 1873 med hver 15 rigsdaler, svarende til 30 kr., om året.

I en skrivelse til ministeriet den 3. december 1873 pointerede sognerådsformanden, sognefogeden, sognepræsten og flere sognerådsmedlemmer, alle fra Odden, at der også var behov for en dæks- eller redningsbåd, hvis redningsarbejdet på Odden skulle effektiviseres. Desuden var det nødvendigt at foretage visse moderniseringer af redningstårnet: »Tårnet kan ej lukkes

indvendig fra, gulvet ligger så hult, at det indsprøjtede søvand ej kan løbe ud igen og bliver stående $\frac{1}{2}$ alen over det, og der findes ingen andre sæder i tårnet end 1 vand- og 1 brødfad. Brødet og vandet i disse er tit fordærvet og kan ej holde liv i halvdøde skibbrudne under en flere dages storm, hvilket viste sig ved en stranding for 1 års tid siden, da 5 mand reddede sig i tårnet og kun blev frelst derved, at de heldigvis havde bjerget nogle flasker portvin, som holdt liv i dem. Som aldeles nødvendigt inventar i tårnet må vi da nævne nogle uldne tæpper og strømper, et par bænke, en stang med signalflag, muligt en lanterne samt en vandtæt kasse med lys og fyrtøj samt nogle potter brændevin, ligesom en lille skibsovn med lidt kul og brænde i mange tilfælde vil være en livsbetingelse for skibbrudne, der nødsages til at opholde sig i tårnet i længere tid«.

Ansøgningen blev støttet fra alle sider og endte med, at lods Niels Larsen i 1874 fik bevilget 60 kr. årligt for at holde sin båd i sødygtig stand, et forhold, som skulle attesteres af sognerådet. Han skulle desuden yde hjælp til nødstedte på Sjællands Rev og Sjællands Odde. Niels Larsen og Anders Olsen fik fortsat hver 30 kr. om året for at holde tilsyn. Indenrigsministeriets konsulent vedr. redningsvæsenet, kommandør M. C. Bruun havde den 20. februar 1874 bekræftet, at det af praktiske grunde ikke lod sig gøre at oprette en redningsstation på Odden. Han støttede derimod en udbygning af den bestående ordning og foreslog bevillingen til lods Niels Larsen, så han kunne bringe den forhenværende lodsbåd i sødygtig stand (27). Niels Larsen, der blev ansat som fast lods på Gniben i 1838, overtog båden, da lodseriet blev nedlagt i 1869. Lods båden var bygget i Sverige i 1849.

Marineministeriet havde i mellemtiden besindet sig og oplyste den 26. januar 1874 over for Indenrigsministeriet, at der i august 1873 var blevet foretaget nogle forandringer på redningsbåken, så vandet kunne få afløb fra gulvet, og døren lukkes udvendig fra, samt at der var anbragt en luft- og lysningsluke i stedet for en ventil i loftet. Endelig var der opsat et kogeapparat med tilbehør og anbragt en lygte med lys og svovlstikker, ligesom der foruden vand og brød var hensat »noget brændevin«. Ministeriet ville herudover forsyne båken med et par uldne tæpper samt »dåser med henkogte sager« foruden et opslag om, hvad de søfarende kunne sætte af signaler for at henlede opmærksomheden hos folk i land på, at de behøvede hjælp (28). Sognerådets henvendelse fra december 1873 havde båret frugt.

Inden Niels Larsen døde i november 1876, havde han overladt sin lods båd til husmand Anders Madsen, Yderby, der bosatte sig på Gniben og gav båden en gennemgribende hovedreparation. I de følgende år var forskellige folk tilknyttet udkigsfunktionen, men en af dem, Lars Hansen, blev frataget jobbet, efter at der var konstateret et uforklarligt svind i beholdningerne. I 1882 indhentede man en udtalelse hos to synsmænd, der havde at gøre med

proviantbeholdningerne i udvandrerskibe. De konkluderede, at det mest holdbare brød var danske skonrogger, som kunne holde sig 6-9 måneder under forudsætning af, at de blev opbevaret i tætsluttende blikbeholdere (29).

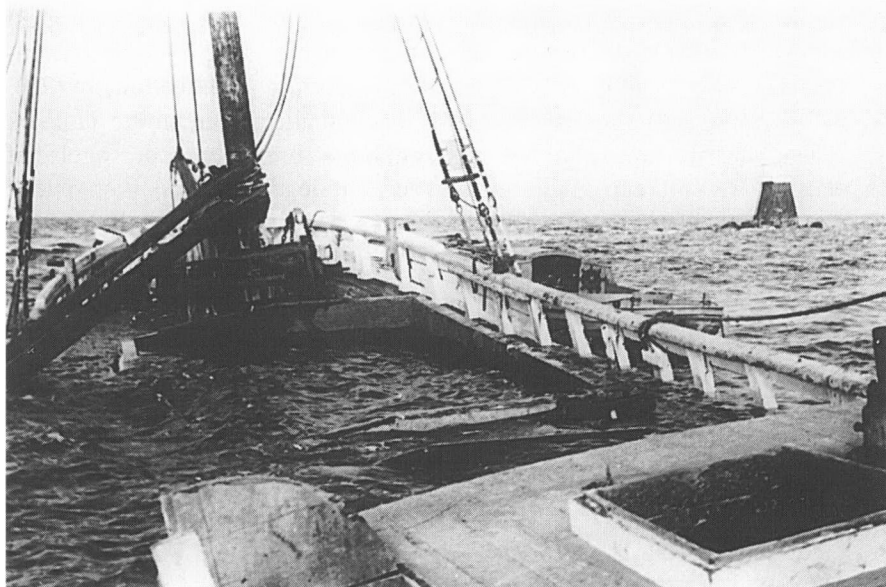
I 1890 var der endnu en sag med redningsbåken, som ifølge Holbæk Amts Dagblad blev misligholdt. Dragsholm Birk foretog en undersøgelse af sagen, og udkigsfolkene på Griben hævdede, at de alene havde til opgave at holde udkig fra land efter forliste i tårnet på revet, men ikke havde noget at gøre med vedligeholdelsen af båken og dens indhold. Dette arbejde hørte under Fyr- og Vagervæsenet (30).

I 1906 fik redningsbåken en grundig overhaling og ændrede form, idet ballonen blev fjernet og erstattet med et regulært tårnkammer og en signalstang. Indholdet var næsten det samme som tidligere, tæpper, vand, the, brød, brændevin, spritkogeapparat, tændstikker og flag.

I marts 1933 var fisker og fyrpasser E. V. Madsen, der havde redningsforpligtelsen på Odden, ude til to strandinger på Sjællands Rev. Skibene kom dog fri ved egen hjælp. I marts 1935 var det igen galt. Damperen »Thora« af København var strandet, men forladt af besætningen. E. V. Madsen kiggede i redningstårnet, men her opholdt besætningen sig ikke. Den var i mellemtiden blevet samlet op af en anden damper.

Den 29. februar 1936 hentede E. V. Madsen 4 mand i land fra motorgaleasen »Leif« af Århus, der var grundstødt på revet 200 meter nord for redningsbåken. Den 11. september 1940 var E. V. Madsen ude igen. Denne gang drejede det sig om 4 mand og en skibshund fra motorgaleasen »Drejø« af Ærøskøbing, der sank efter en grundstødning på revet. Den 17. januar 1942 måtte E. V. Madsens svigersøn afsted efter 3 tyske soldater i en jolle. »De havde hverken rogafler eller årer i jollen, men kun et par granrafter, hvorpå der var fasttømret et par brædestumper. De havde is på tøjet, var meget forkomne og havde været prisgivne, hvis ikke de var blevet fundne« (31).

I en meget beskadiget protokol for »Sjællands Rev redningsbåke«, der opbevaredes i båken, findes hilsener fra reddede besætninger, bl.a. besætningerne fra »Fortuna« af Egersund, lastet med brunkul, og »Louise« af Aalborg, lastet med gammelt jern. De skrev en tak for god behandling efter at være forlist den 18. december 1943. Siden slutter med følgende oplysninger: »Besætningerne bjerget af E. V. Madsen og bragt til Odden. Skibene blev vrage, så der var ingen penge at hente for Ydby og Griben Bjergelaug« (32). Længere fremme i protokollen har stud.mag. Carl Krebs og stud.art. Kurt Ibsen, der strandede den 16. juli 1946 kl. 3 nat med lystfartøj »Safir« af Århus, skrevet følgende: »Vi takker alle for dette sted«. Folkene blev bjerget kl. 7.35 om morgenen. De mange øvrige strandinger, der fandt sted på Sjællands Rev, skal ikke nævnes her.

»Louise« af Ålborg, lastet med gammelt jern, løb på Sjællands Rev den 18. december 1943 og totalforliste. Besætningen blev reddet i »Tårnet«, der ses bagest i billedet til højre.

Ordnningen med 60 kroner til bådejeren for at holde sin båd i sødygtig stand fortsatte uforandret frem til 1922, hvorefter taksten blev forhøjet til 300 kr. På det tidspunkt var det endnu fisker og fyrpasser E. V. Madsen, der med sin motorbåd »Lars Kruse« havde ansvaret. Hans søn, fisker Olav Madsen, overtog forpligtelserne i 1947 med motorbåden »Dannebrog«, og faderen fik posten som udkigsmand. Først i 1950 blev udkigshonoraret forhøjet. Det skete efter, at gårdejer N. P. Jensen, Gniben, havde påstået, at hvis arbejdet ikke var mere værd end 30 kr., så kunne det næsten være lige meget med at holde udkig! Han fik herefter 60 kr. om året. Året efter flyttede han dog fra egnen, og udkigsarbejdet blev overladt til Artilleriskydeskolen.

I forbindelse med oprettelsen af redningsstationen på Odden i 1951 var der overvejelser om at fjerne redningsbåken, der var meget forfalden. For eksempel var stenglaciset næsten borte. Det blev dog udbedret, og båken fik lov at bestå. I 1967 var det galt igen. Jernpladerne på den nederste del af båken var delvis tæret bort, og der var flere gennemtæringer ind til opholdsrummet. Af en bevaret inventarliste ses det, at båken i 1967 rummede 1 petroleumsovn, 9 uldtæpper, krus, vandbeholder, vandøse, kaffe- og the-dåse, tændstikker, stearinlys, det ny testamente, sukker, smør, primus, flager-

muslygter, beholdere med nødproviant, sprit, petroleum, søkort, forbindingspakke, ½ flaske akvavit m.v. (33).

Inspektionerne af båken blev gennemført ca. én gang om året, og oplysningerne herom indførtes i båkens protokol. I 1972 var tilstanden så alvorlig, at det var uforsvarligt fortsat at bruge den som redningsbåke. Den blev derfor tømt for gods og taget ud af drift den 14. april 1972. (34) Båken blev restaureret i 1974 for derefter at blive taget i brug igen. Brændevinen blev dog fjernet. I stedet kom der røde håndblus og nødraketter i båken.

Båken er i dag placeret på et betonfundament, der er støbt oven på de store natursten, der findes på Yderrevet. Den består af en cylinderformet glasfibre krop med indgangsdør, og taget har form som en keglespids. Inventaret er det samme som tidligere. Fra »kommandobroen« på Gniben holder man øje med, om der er hejst flag på redningsbåken, hvorefter der hurtigt kan sendes en båd afsted. Efter spareforhandlinger i Forsvarsministeriet og Farvandsvæsenet er konklusionen blevet, at redningsstationen på Odden er nedlagt den 1. april 2000. Der har dog ikke været røster fremme om også at nedlægge båken, der har eksisteret som decideret redningsbåke siden 1863.

Sjællands Rev med redningsbåken, »Tårnet«, fotograferet ved lavvande den 30. april 1960. Yderst på revet skimtes fyret.

Noter

1 Fysisk og Oekonomisk Beskrivelse over Øen Lesøe, beliggende i Categat, Kbh. 1802. Fotografisk optryk Beskrivelse over Læsø, 1802: med tillæg til samme, 1806, Kbh. 1977, s. 86. 2 Danmark og Havet/Red.: Louis Grandjean – Ernst Mentze, Kbh. 1948, bd. 1, s. 162. 3 Danmarks Fiskerierhverv... Faglig redaktion: Anders Finsing, Kbh. 1964, bd. 1, s. 186. 4 Louis E. Grandjean: Søkortets Stednavne, Kbh. 1945-46, s. 73. Skrivelse af 22.1.2001 fra Bente Holmberg, Københavns Universitet Institut for Navneforskning, til forfatteren. 5 Anviisning for de Seilende i Kattegattet... 1805, s. 50, facsimile 1972. 6 J. M. Knudsen: Søe-Mærkebog, indeholdende en fuldstændig oplysende Veiledning i Kattegattet... En nyttig Haandbog for Skibsførere og Styrmand. Aarhus 1842, s. 6-7. En anden udgave af samme værk fra 1842 oplyser, at synsafstanden til sømærket er 2 1/4 mil. 7 Den danske Lods; udgivet og forlagt af Det Kongelige Søkaart-Archiv, Kbh. 1843, s. 86. 8 Fortegnelse over Sømærkerne i det danske Monarki. Udgivet efter Foranstaltning af Marineministeriet, Kbh. 1855. 9 5te aarlige Beretning om Fiskeriernes Tilstand i Kongeriget, s. 7-8. A. J. Smidths Fiskeriberetninger, modtagne fra Landvæsenkontoret 23.9.1882, Rigsarkivet. Jævnfør Indberetning om Fiskeriernes Tilstand i Kongerigets Farvande for Aarene 1862-63 (Trykt ifølge Indenrigsministeriets Foranstaltning). Kjøbenhavn 1864, s. 46-47. 10 Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark ved I. P. Trap. Anden Udgave. Femte Deel, Kbh. 1875, s. 93. 11 Brev af 10.6.1863. Kilde som ovenstående. 12 P. Chr. Pedersen: Strandby folk. 5. del. Fra Strandby til Læsø. U.a., s. 26. 13 Marineministeriet. Administrationskontoret. Diverse ældre sager vedr. Fyr- og Vagervæsenet. Nordre Rønner Fyr 1866-1912. Skrivelse af 23.10.1865, Rigsarkivet. 14 Skrivelse af 16.7.1884. Kilde som anført ovenfor. 15 Skrivelse af 1.6.1883. Kilde som anført ovenfor. 16 C. A. Rasmussen: De sorte Tejsters Øer. Kbh. 1932, s. 10. 17 Achton Friis: De danskes Øer... 2. udg., København 1965, bind III, s. 418. 18 Redningsvæsenet. Indgåede skrivelser 75/1953, Rigsarkivet. 19 Redningsvæsenet. Indgåede skrivelser 25/1963, Rigsarkivet. 20 Anviisning for de Seilende i Kattegattet, 1805, s. 62-63, facsimile, Stockholm 1972. 21 Fortegnelse over Sømærkerne i det danske Monarki. Udgiven efter Foranstaltning af Marineministeriet, Kbh. 1855. 22 Skrivelse af 27.9.1862 med Marine-ministeriets påtegning. Marineministeriet. Fyr- og Vagervæsenet. Vagere Østkysten 1866-68, j. nr. 437/1866, Rigsarkivet. 23 Skrivelse af 22.9.1864. Kilde som ovenstående. 24 Kilde som ovenstående. 25 Marineministeriet. Redningsvæsenet. Diverse redningsvæsenessager fra Redningsvæsenets oprettelse til ca. 1906, j.nr. A 1121, Rigsarkivet. 26 Skrivelse af 18.3.1872 fra Marineministeriet. Kilde som ovenstående. Journal A 1121. 27 Kilde som ovenstående. Journal B 43. 28 Kilde som ovenstående. Journal B 43. 29 Kilde som ovenstående. Journal B 468. 30 Kilde som ovenstående. Journal B 727. 31 Beretning om Redningsvæsenets Virksomhed 1.4.1941-31.3.1942. 32 Forhandlingsprotokol for Yderby og Gniben Bjergelaug. Stenstrup Museum 45 c 1. 33 Fyrdirektoratet, AD j. nr. 6813/1967. 34 Efterretninger for Søfarende 17/553 1972.

Summary

Refuges in Danish waters

There are two examples of refuges in Denmark for the seamen in distress, Nordre Rønner in the Kattegat, 6½ km north of the north west point of Læsø, and the beacon refuge on the Zealand Reef, in north west Zealand. In 1801 Lars Hess Bing's *Beskrivelse over Læsø* describes a refuge for fishermen, hunters and stranded seamen, but by that time outsiders had demolished it. The next time we hear of the refuge is in 1843, when a beacon has been raised, shaped like a tower, in which individual shipwrecked sailors could find refuge.

In 1863 we learn that the Læsø islanders had built a primitive house on Nordre Rønner with supplies for distressed seamen. In 1889 a lighthouse was built on Nordre Rønner. This was manned until 1963, when it was fully automated. By this time an old seaweed hut had long since been removed. It had previously been a place to stay for fishermen and others, and in 1949 had been

replaced by a stone-built house. In 1963 Nordre Rønner's old function as a refuge was revived, since the Lighthouse Authority set up tables and benches and furnished the hut as emergency accommodation for shipwrecked sailors. In the 1980s the arrangement was discontinued after the emergency supplies and the accommodation had been vandalized by sports sailors.

Unlike Nordre Rønner, the refuge on the Zealand Reef has never been manned, and no one has ever stayed there voluntarily. In 1846 a nine-metre beacon was built on the reef. Over the next few years several seamen's lives were saved after a stay at the beacon, and in 1863 a proper emergency beacon was erected with room for 6-8 stranded crewmen, and at the same time emergency supplies of bread and water were placed in the beacon refuge. In 1871 five men spent 2½ days in the beacon refuge after a shipwreck. This prompted the Ministry of the Interior, instead of setting up a life-saving station at the spot, to employ two men to watch for distress signals from the beacon, and the pilot from Gniben was to bring shipwrecked sailors ashore in his boat. The distance from the land to the beacon refuge was 7½ km.

In 1873 the beacon refuge was refurbished and furnished with carpets, a cooker, signalling equipment, spirits etc. In 1951 the watchman work was taken over by the Artillery School on Sjællands Odde, and a life-saving station was built at Havnebyen. In 1972 the beacon refuge was so broken down by the weather that it had to be taken out of commission. In 1974, however, it was restored and reopened. The spirits were removed from the emergency supplies and red flares and distress signal rockets were put in the refuge. The beacon refuge is still serviced by the Royal Danish Administration of Navigation and Hydrography, but while the life-saving station on Sjællands Odde has been closed down, the beacon refuge has been left standing.